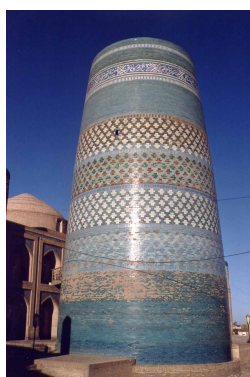

חיווה - העיר והאגדה

המראות של חיווה הם בלתי נשכחים. זוהי עיר בצבעי המדבר מוקפת חומה. עיר שהיא מעין מוזיאון פתוח של ארמונות, מינרטים, מדרסות, מוזוליאונים שאליהם נכנסים חתנים צעירים בחליפות וכלות ילדות בשמלות כלה. חיווה היא עיר מסתורית שבה היה סחר עבדים וזוגות נואפים נענשו בה באכזריות בכיכר העיר. איש לא העניש את 45 החאנים שמשלו כאן. הם חיו במוסר כפול – בארמון 'תאש חאוולי' (חצר האבן), העשוי אריחי חרסינה מרהיבים, התנהלו חיי הוללות בהם לקחו חלק הח'אן, 4 נשותיו ו-41 פילגשיו ושורה של ילדי שעשועים.

על פי המסורת שם, בנו של נוח, מצא מקור מים חיים במדבר וצעק 'ח'איואק' (מים חיים) ומכאן נגזר השם 'חיווה'. ארכיאולוגים גילו כאן שרידים בני אלפיים שנה. כאן חיו ופעלו הפילוסוף והרופא הנודע עלי אבן סינא (980-1037), המשורר אבו ראיין בירוני (973-1048) והמתמטיקאי מוחמד אבן מוסא אל-חורזמי (780-845) שמיוחסים לו 'אלגברה', 'לוגריתמים' והמצאת הספרה אפס (0). הסיור בחיווה מפגיש אותנו עם ארכיטקטורה ייחודית – ה'קלתא מינאר' (המינרט הקצר), שגובהו מגיע ל-26 מטרים והיה אמור להגיע לגובה של 100 מטרים ולהיות הגבוה ביותר במרכז אסיה. הח'אן מוחמד אמין ח'אן נפל בקרב (1850) ויורשיו, שנמנעו מלהאדיר את זכרו, הותירו את המינרט המפואר, העשוי קרמיקה בגוון טורקיז, בלתי גמור. המקום הקדוש ביותר בחיווה הוא המוזוליאום המפואר של פהלוואן מחמוד (1248), שנחשב לגיבור בלתי מנוצח שידע לגבור גם על ייצרו וזכה למעמד של קדוש. האתר הקדום ביותר בחיווה הוא מסגד 'ג'ומעה' (יום השישי) העומד על 218 עמודי עץ מגולפים, ששימש את אנשי השיירות על דרך המשי כבר בראשית המאה העשירית והוא יחיד במינו בעולם המוסלמי. תצפית על חיווה היא חוויה בלתי נשכחת.

קלתא מינאר – "המינרט הקצר". גובהו 37 מטרים. תוכנן ל-100 מטרים.

בעולם הולך ומשתנה, התיירות שעושה את צעדיה הראשונים בחבל ארץ זה עשויה לשנות בעתיד נופים מרהיבים, מבנים מונומנטליים, ולשבור את תמימותם של התושבים האוטנטיים

שעדיין דבקים במסורות של הכנסת אורחים וכבוד לזולת. מומלץ לנוסע הישראלי חובב המסעות לבקר בכל המוקדם בחבל ארץ זה המשמר עדיין דפוסי חיים, שכבר נעלמו במקומות אחרים בעולם.

למיטב ידיעתנו יהודים לא גרו במקום, למעט שני מומרים¹

טרמיז - - TERMEZ, TERMIZ עיר גבול צבאית בין אפגניסטן לאוזבקיסטן

השלווה המדומה על העיר הצבאית טרמיז בת 140,000 תושבים, הממוקמת במחוז סורח'אן דאריה על הגבול שבין אפגניסטן לדרום אוזבקיסטן, אינה צריכה להטעות. הגשר המפריד בין אפגניסטן לאוזבקיסטן נקרא בשם המטעה "גשר הידידות – אפגניסטן-אוזבקיסטן". במחוז כולו, ששטחו כ-20,000 קמ"ר חיים כמיליון וחצי תושבים בשמונה ערים ובשרידי קולחוזים. נשיא אוזבקיסטן אסלאם קארימוב איפשר לכוחות האו"ם הפועלים באפגניסטן להשתמש במרחב האווירי ובשדות התעופה של ארצו בניסיון ללכוד את אוסאמה בן לאדן ואת אנשי אל קאעידה². בשדה התעופה של טרמיז ראיתי לא פחות מעשרה מטוסי הרקולס צבועים בשחור עם סימני ההיכר של גרמניה שהביאו גייסות וציוד שעשו דרכם אל אפגניסטן בגשר שמעל האמו דאריה. הצבא הגרמני וההולנדי השתמשו בשדה התעופה של טרמיז. בימי המלחמה באפגניסטן (1979-1989), הסובייטים הביאו לעיר הזאת כ-100,000 חיילים בדרך היבשה והאוויר. הסובייטים סללו דרך מעבר לטנקים שראשיתה בלב רוסיה וסופה באפגניסטן, מרחק של אלפי קילומטרים.

אורך הגבול המשותף שבין אוזבקיסטן לאפגניסטן הוא 137 ק"מ. העיר טרמיז נמצאת כ-60 ק"מ בלבד צפונית למזאר-י שאריף, עיר מוסלמית קדושה בצפון אפגניסטן, שנכבשה על-ידי הטאליבאן בשנת 1997 ושוחררה על ידי חיילי הברית הצפונית. עד היום אפשר להבחין בשרידי הבסיסים הצבאיים של הטאליבאן בגדה הדרומית של האמו דאריה. קו הגבול מגודר בגדרות חשמליות ובשטחים ממוקשים לצד עמדות מבוצרות של הצבא האוזבקי. טרמיז מרוחקת 707 ק"מ מטשקנט. 10 שעות נסיעה ברכב. 18 שעות נסיעה ברכבת ושעת טיסה אחת במטוס Royal Jet סילוני.

אלה תולדות

השם 'טרמיז' [=העיר החמה] שאוב במקורו מיוונית מחילותיו של אלכסנדר הגדול שהגיעו לכאן במאה ה-4 לפנה"ס וסבלו מן החום הכבד בקיץ ועל כן העניקו לעיר ההלניסטית את שמה. התרבות ההלניסטית התאזרחה במקום והפסלים המצויים כיום במוזיאון העירוני הם שילוב יווני ומזרחי כאחד. במרחב הזה התקיימה האמונה הבודהיסטית הקדומה, בת כ-2,700 שנים, כפי שמעידות הסטופות הבודהיסטיות הרבות הפזורות בשטח. בואו של האסלאם במאה ה-7 הוסיף לתמהיל הדתי גם את האמונה המוסלמית. כאן מצאו מקלט קבוצות של צופים מיסטיקנים שמצאו מקלט ב'חאנאקא', מעון לדרווישים נודדים. לכאן

¹ ניימרק-מסע בארץ הקדם. עמ' קו-קז.

² אולם כשהאמריקאים ניסו לכפות עליו דמוקרטיזציה ומתן ביטוי לאופוזיציה הפונדמנטליסטית אסלאמית, הורה אסלאם קרימוב לפנות את הבסיסים ואת שדות התעופה של ארצו. עד מהרה הם התבססו בקריגיזיה הסמוכה.

הגיעו הסיידים מפיצי האמונה המוסלמית. מכל האמונות שרווחו במקום, לרבות יהודים מעטים שחיו כאן, נותרה בימינו רק האמונה המוסלמית הסונית³.

חורבות מצודת קאמפיר טפה (Kampir Tepe)

פאייז-טאפה (FAYEZ TAPE) - נמצאת בסמוך למתקני רדאר המכוונים לעבר אפגניסטן. במקום מבנה דמוי תנור, שאינו אלא סטופה בת 2,700 שנה עם פסל בודהה. המקומיים קראו למקדשים הבודהיסטים בשם 'בוד-ח'אנה' – בית בודהה הוא 'מקדש אלילי'. כאן עמדה העיר טאראמאטח'אן בימי ממלכת בקטריה. יש סברה כי היו במקום למעלה מאלף אתרי בודהה.

אחת מדמויות המופת של טרמז, ששמו נודע בכל העולם המוסלמי, הוא מוחמד עלי חכים אט-טרמזי. הוא היה לא רק כהן דת מוסלמי אלא גם מלומד דגול ותיאולוג. ספריו השפיעו רבות על תנועת הצופים. לדעת חוקרים רבים הוא משלב במאמריו רעיונות בודהיסטים. חכים אט-טרמזי, נחשב לקדוש מוסלמי באזור הזה. מעמד מיוחד של קדושה יש לסעידיים שרבים עולים להשתטח על קבריהם המצויים במקום.

סולטן סאדאת (SULTAN SADAT) - כאן מצאו מקלט בני משפחת חוסיין. באתר הזה קבורים 175 סאיידים. המקום משמש אתר לעולי רגל מוסלמים. תימור לנג הכובש הגיע לכאן ובנה להם מוזוליאון. המינרט בג'ארקורגאן (DJARKURGAN) הוא מן המינרטים היפים של מרכז אסיה ששרדו בשלמותם עם מיגוון העיטורים שלו.

המוזוליאון של אבו עבדוללה מוחמד עלי איבן חוסיין איבן באדיר אל חכים אל

טרמזי. נולד בשנת 749. לפי סברה אחת חי 128 שנים ונהרג במקום הולדתו ונקבר כאן. אביו הגיע מחצי האי ערב. אבו עיסא תרמזי המיסטיקן מת בשנת 895. לפי סברה אחרת 892. נמנה על מחברי 'אל-סונן', מן היצירות ההלכתיות הנערצות ביותר באסלאם. בסמוך למבנה הקבר המפואר מצויה 'חאנאקא', מעין אכסנייה שבה התגוררו, למדו והתפללו דרווישים מלומדים שחיו חיי נזירות. הם בלטו בזקניהם הארוכים וזכו לכינוי 'קוקולדוש' – שמשמעו 'בעלי הצמות הארוכות'. הם עסקו ב'זיכר' – דהיינו בהזכרה מתמדת של שם אללה ותפילות רצופות. יש סברה שהמוזוליאון שימש במקורו מקדש בודהיסטי שהוסב לאתר אסלאמי.

³ המדריך המקומי שלי התפלל בכל אתר ואתר שאליו הגענו. הוא היה בטוח שגם אני מוסלמי משלומי אמוני האסלאם וציפה ממני לומר דברי תפילה.

מצודת קירקוז – 40 העלמות. כאן התגוררו המלכים הסמאנידים. בימינו היה כאן קולחוז בשם 'נאמונה' ובו 18,000 תושבים. כאן עבר פעם האמו דאריה עד ששינה את אפיקו. האיכרים גידלו כותנה, חיטה, ירקות וצאן. לפי תפיסתם חובתו של אדם לחיות צמוד לאדמתו ולדעת כמה עולה לייצר כיכר לחם. כאן עברה אחת מדרכי המסחר ההיסטוריות, דרך המשי, ובמקום היה בית מכס. ססבוחטיגין, אביו של מוחמד מגזני, הרס הכול. 40 מבנות האצולה עבדו ולמדו כאן. כשהרחניאנים ביקשו לשובות אותן ולחלל את כבודן הן שלחו יד בנפשן.

פסלי בודהה עם יסוד הלניסטי. המוסלמים חיבלו בפניהם של הפסלים המוקפים בהילה

בפאייז-טפה (FAIEZTEPA) נתגלו שרידים יפים של פסלי בודהה. על חורבות טרמז העתיקה נתגלו פסלי בודהה חצובים באבן, כשפניו של בודהה רוסקו על-ידי הכובשים המוסלמים.

בית הקברות היהודי של טְרֶמֶז

פגשתי כאן את אסכנדר [אלכסנדר] יוסופוף זקן מוסלמי בן 83, המנקה ומטפל בבית הקברות היהודי מזה 20 שנה לפחות. הוא מתגורר במתחם בית הקברות, שלדעת יוסופוף קבורים כאן כ-300 יהודים. הפתיע אותנו לגלות ברוב המקרים תלוליות עפר, ללא איזכור שמות הנפטרים, במקום מצבות אבן – דמיון רב לבית העלמין היהודי בהראת⁴. קבורים כאן יהודים בוכרים ויהודים אשכנזים. אחרון היהודים שחי בטְרֶמֶז היה מוסיק [משה?] קנדימוב, שבינתיים עזב את האזור. המלווה שלנו לא יכול היה לומר אם יש או היה בטְרֶמֶז בית כנסת. אני מניח כי הקהילות המסורתיות של המזרח דאגו להקים בתי-כנסת.

⁴ יהודי אפגניסטן גם בדורות קדומים, כפי שנמצא בג'אם לפני הפלישה המונגולית של המאה ה-13, נהגו להציב מצבות קבורה רק על קבריהם של אישים מרכזיים בקהילה – רבנים, אנשי שררה ואמידים. מעל קברי נשים, ילדים ופשוטי עם הוצבה תלולית עפר בדרך כלל, במגמה למנוע סגידה לקברים. ראה יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 55.

